

MURAT ARSLAN • Süleyman Demirel

MURAT ARSLAN 1981 yılında İstanbul'da doğdu. 2000 yılında Saint-Joseph Lisesi, 2005 yılında Galatasaray Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisansını aynı üniversitede tamamladı. Doktorasını Yeditepe Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yaptı. Halen aynı bölümde öğretim üyesi olarak çalışıyor.

İletişim Yayınları 2777 • Biyografi Dizisi 31

ISBN-13: 978-975-05-2687-9

© 2019 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2019, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora

YAYINA HAZIRLAYAN Aybars Yanık

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Seçim gezisinden (ZUMA Press)

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Sena Ofset • SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MURAT ARSLAN

Süleyman Demirel

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	7
Giriş	9
BİRİNCİ BÖLÜM	
Erken Yıllar (1924-1960).....	17
İKİNCİ BÖLÜM	
Yükseliş (1960-1964).....	45
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
İlimli Pragmatizm (1964-1971).....	75
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Siyasi Karmaşa (1971-1980).....	113
BEŞİNCİ BÖLÜM	
Hamzakoy'dan Çankaya'ya (1980-1993)	175
ALTINCI BÖLÜM	
Çankaya (1993-2000).....	213
Sonuç.....	253
KAYNAKÇA.....	257
DİZİN	265

TEŞEKKÜR

Bir doktora sürecinin neticesi olan bu kitapta emeği olan, isimlerini anmadan geçemeyeceğim birkaç kişi var. Akademik hayata dair kafamın fazlasıyla karışık olduğu bir dönemde Feroz Ahmad ile karşılaşmak benim için önemli bir dönüm noktasıydı. Onun yol göstericiliği her şeyi daha berak hale getirdi. Tezin kitaplaşma sürecindeki ilgisi ve desteği için Tanıl Bora'ya ne kadar teşekkür etsem yetersiz kalır. Boğaç Erozan yapıcı eleştirilerini ve tavsiyelerini hiçbir zaman esirgemedi. Bilgen Sütçüoğlu'nun dostluğu ve katkıları çok kıymetliydi. Üniversiteye ve hayata dair kendisinden çok şey öğrendiğim Cemil Oktay'ın kapısı her zaman açıktı. Selin Türkeş Kılıç aksatmadığı mesajlarıyla tedirgin etti. İyi ki de etmiş. Kitabı yayına hazırlayan Aybars Yanık'ın emeği kuşkusuz çok büyük.

Özlen ve Selçuk Arslan, tüm hayatım boyunca olduğu gibi, bu dönemde de koşulsuz destek oldular. Son olarak, hakkımı kolay kolay ödeyemeyeceğim Sernaz Arslan'a her şey için çok teşekkür ederim.

MURAT ARSLAN, *İstanbul, 2019*

Giriş

Süleyman Demirel'i kanlı canlı olarak ilk kez 10 Kasım 1997'de gördüm. Atatürk'ün ölüm yıldönümü için bir okul gezisindeydik ve Çankaya ziyareti de programın bir parçasıydı. O güne dair aklımda kalan en güçlü resim, dışarıdan içeriye doğru, sırasıyla korumalar, olanca iddialı görünüm-leriyle çoğunluğu orta yaş üstü, şık kadınlar ve adamlardan müteşekkil bir çember ve tam ortasında ama sanki herkesten biraz daha yukarıda bir heykel gibi duran Demirel. 16 yaşında bir lise öğrencisi olarak devletle ve ihtişamıyla ilk karşılaşmamdı, açıkçası etkilenmemek de kolay değildi. Tam da bu sırada Demirel'in "Atatürk'ü iyi anlayın çocuklar, Cumhuriyet'i iyi anlayın," cümlesi de âdeta resmi tamamlıyordu. Eve dönüp Çankaya'dan ve Demirel'den bahsettiğimde babamı tek kelime etmeden belli belirsiz gülümsemesini hatırlıyorum. Süleyman Demirel'in o zaman düşünmüş olduğum gibi babacan bir devlet figüründen ibaret olmadığını öğrenmem ise yıllar sonra, üniversitenin ilk yılında aldığım "Türk Siyasal Hayatı" dersinde oldu. O, milliyetçi, muhafazakâr, demokrat, liberal ve daha birçoğuydu. Sayısız meslek-

taşını kışkındıracak uzunluktaki siyasi kariyerinin sırrı aslında onun değişime ayak uydurabilme kapasitesinde saklıydı. Diğer bir deyişle, Demirel zamanın ruhunu anlayıp ona göre davranmayı kendine şiar edinmiş, bu uğurda prensiplerini bir kenara bırakmaktan çekinmeyen siyasetçi tipinin kusursuz bir örneği idi.

İki askerî darbe, sayısız koalisyon, yedi kez başbakanlık ve sonrasında cumhurbaşkanlığı ile Süleyman Demirel'in Türkiye siyasetinin en önemli aktörlerinden biri olduğu yadsınamaz bir gerçek. Üstelik selefleri ve çağdaşlarının birçoğunun aksine bütün bunları herhangi bir ayrıcalıklı sınıfın mensubu olmadan gerçekleştirmiş olması da aynı ölçüde dikkat çekici. Cumhuriyet'in ilanından neredeyse bir yıl sonra Isparta'da bir köyde dünyaya gelmiş, ilk ve ortaöğrenimini devlet okullarında tamamlamış ve ardından prestijli İstanbul Teknik Üniversite'sinden (İTÜ) inşaat mühendisliği diplomasıyla mezun olmuştu. Henüz otuzlu yaşlarında dönemin en önemli kuruluşlarından Devlet Su İşleri'nin (DSİ) genel müdürlüğü görevine atanmıştı. Bu noktada Demirel'in siyaset öncesi kariyerinin tam anlamıyla bir yükseliş ve kendi kendini gerçekleştirme hikâyesi olduğunu söylemek abartılı olmaz. Cumhuriyet'in ilk nesli kabul edilebilecek bir kuşağın temsilcisi olarak yeni sistemin sağladığı fırsatlardan faydalanmayı bilerek bürokraside önemli yerlere gelmeyi başarmıştı.

Siyasi hayatının başlangıcından günümüze kadar, söyledikleri ve yaptıklarıyla Türkiye'nin en çok tartışılan figürlerinden biri olan Süleyman Demirel ile ilgili önemli sayıda çalışma mevcut. Bunların büyük kısmı gazeteciler ve akademisyenler tarafından yapılmış olup, çoğunluğu siyasi kariyerinin farklı dönemlerine değinen siyaset bilimi ve siyasi tarih çalışmalarından oluşuyor. Diğer yandan, Demirel'in bütün hayatını ele alan kapsamlı biyografik çalışmalar ne yazık

ki bir elin parmaklarını geçmez. Bunların da büyük kısmını lideri yüceltme amacı taşıyan hagiografik eserler olarak değerlendirmek mümkün. Türkiye’de biyografi alanındaki eksiklik ise sadece Demirel ile sınırlı değil. Özellikle Batı ile kıyaslandığında yazılmış eser sayısının mukayese dahi edilemeyecek derecede az olduğunu görürüz. Bunun derinliklerindeki nedenleri araştırmak kapsamlı bir zihniyet çalışması gerektireceği için bu meseleyi şimdilik bir kenara bırakıyorum. Aslen edebî bir tür olan biyografi ve otobiyografinin siyaset bilimi ve tarih alanında farklı bakış açıları geliştirme anlamında faydalı olabileceğini belirtmek gerekir. Fakat tarih boyunca üretilmiş birçok önemli çalışma dahi biyografi türünün akademik çevrelerde hak ettiği değeri görmesini sağlayamamıştır. Hatta daha da ileri gidilerek, tür akademinin gayrimeşru çocuğu olarak görülmüştür (Weinberg, 2008). Yine de tüm bunlar, biyografinin yeri geldiğinde psikoloji ve sosyolojiyle de iç içe geçen melez bir siyasi yazım türü olduğu gerçeğini değiştirmez. Buradan yola çıkarak bir biyografik çalışmanın bireyin hayatındaki olayların kronolojik sıralanmasından ibaret olmaması gerektiği hususu önemlidir. Aksine, yazarın amacı söz konusu olayları doğru çerçeveye oturatarak, bütünü anlamlı kılacak şekilde okuyucuya sunmaktan ibaret olmalıdır. Bunun sırrı da yazım süreci boyunca sıklıkla sorulması gereken “Neden?” sorusunda gizlidir. Böylece çalışmanın konusu olan bireyi daha iyi anlamak mümkün olabilir.

Akademik çalışmalardan gazetelerdeki köşe yazılarına uzanan geniş bir yelpazede Demirel sıklıkla Türkiye’nin siyasal hayatının pragmatik lideri olarak tanıtılır. Tam da bu noktada biyografi, bu görüşün doğruluğunu ispatlamak için faydalı bir araç olarak kullanılabilir. Hatta buradan yola çıkarak, bireyin düşünce yapısının oluşumunda kaçınılmaz olarak etkili olan bir dönemin zihniyet dünyasının da kapısı

aralanabilir. Diğer bir deyişle, amaç Sabri Ülgener'in tabiriyle "satıl üstüne sıralanan şekil ve madde yığını altındaki alabildiğine yaygın ruh ve zihniyet dünyasına ulaşmak" olmalıdır (Ülgener, 1991, s. 12). Yine söz konusu çalışma aracılığıyla modern Türkiye tarihine, bireyin gözünden alternatif bir bakış açısı sunmak da mümkün olabilir. Zira Süleyman Demirel'in yaşam öyküsü neredeyse Cumhuriyet'in ilanı ile başlayıp 20. yüzyılın geri kalan bölümünü kapsar. Bu noktada özellikle hayatının siyaset öncesi yılları erken Cumhuriyet döneminde taşra, milli eğitim, üniversite reformu, bürokrasi ve Soğuk Savaş'ın ilk yıllarına dair farklı bir bakış açısı geliştirmeye yardımcı olabilir. Siyaset sahnesine çıkmasının ardından ise Süleyman Demirel'in yaşamı ile Türkiye tarihinin dönüm noktaları çoğunlukla örtüşür. Buna rağmen çalışmanın biyografik niteliğinin, sivil-asker ilişkileri, sağ-sol çatışması ve siyasi şiddet gibi konulara Demirel'in yaşam öyküsü üzerinden bakarak alternatif bir okuma sunması mümkün olabilir.

Demirel'in belki de en dikkat çekici özelliği olan pragmatizminin kökenlerini siyaset öncesi döneminde aramak gerekir. Bunun yanı sıra zihniyetine dair önemli detaylara da yine hayatının ilk dönemi aracılığıyla ulaşılabilir. Bu çerçevede sırasıyla İslamköy, Isparta ve Afyon'da geçen çocukluk ve ilk gençlik yıllarına değineceğim. Doğup büyüdüğü bölgenin ve dönemin zor koşullarının Süleyman Demirel üzerinde bıraktığı en önemli etkinin kısa vadeli bir faydacılık, bir günü kurtarma çabası olduğunu söylemek mümkündür. Geçmişin karmaşık, geleceğin belirsiz, köylünün kaderinin hava koşulları tarafından belirlendiği bir coğrafyada böyle bir özelliğin gelişimi şaşırtıcı değildir. Demirel'in lise mezuniyetinin ardından aldığı mühendislik eğitimi ise ona analitik düşüncenin kapılarını açarak hayatının ilk döneminde geliştirdiğinden farklı bir tür pragmatizm geliştirmesini sağ-

lar. Sonrasındaki iki Amerika ziyareti ve bürokratik kariyeri de kuşkusuz zihniyetinin oluşumunda önemli rol oynamıştır. 1960-1964 yılları arasında Süleyman Demirel'in bir bürokrattan siyaset adamına dönüşümüne şahit oluruz. 27 Mayıs sonrasının hassas dengelerini görüp, doğru zamanda doğru yerde olmayı kendine şiar edinir ve bunun mükâfatını da Adalet Partisi (AP) genel başkanlığına ulaşıarak alır. Bu süreçte ismi etrafında farklı kesimlerin uzlaşması da aslında hedefinde ne ölçüde başarılı olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

1964'ten 1971'e uzanan yıllarda Başbakan Süleyman Demirel ve ılımlı pragmatizmi sahnededir. Siyasete girdiği ilk günden beri kullandığı modern teknokrat imajı bu dönemde de devam eder. Ülkeyi yönetirken hiçbir hususta partizanlaşmayacağını vurgular. Zaman zaman ortaya çıkan komünizm karşıtı tavrında dahi partizanlaşmaktan kaçınır. 60'lı yılların Demirel'i ordu ile ilişkilerde yatıştırıcı, öğrenci hareketlerine karşı toleranslıdır. Söz konusu tutumun arkasında yatan neden ise özgürlükçü değerlere samimi bir inanıştan ziyade 1961 Anayasası'nın liberal çerçevesidir. Diğer bir deyişle, Süleyman Demirel için tüm bunlar tahammül edilmesi gereken anayasal zorunluluklardan ibarettir. İktidara gelmesini izleyen dönemde daha kısıtlayıcı bir anayasa hususunda ısrarını da bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Muvazeneli davranma konusundaki tüm çabasına rağmen dönemin değişen koşulları Demirel'i ilk başbakanlığı döneminde epey zorlar. Amerika ile yaşanan afyon krizi, AP içerisindeki bölünme ve nihayet 12 Mart 1971'deki muhtıra sonrasınca görevinden istifa etmek zorunda kalır.

1970'lerde Süleyman Demirel'i bu kez kutuplaştırıcı bir figür olarak görürüz. Kullandığı söylem gitgide sertleşirken, önceki yıllarda sergilediği toleranslı yaklaşım büyük ölçüde kaybolur. Aslında söz konusu değişimi dönemin değişen ko-

şullarına bir uyum çabası olarak değerlendirmek mümkün olabilir. Zira gerek sağıdaki bölünme gerekse Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) Bülent Ecevit liderliğinde yükselişi Demirel'i zor durumda bırakır. Bütün bunların üstesinden gelme sürecinde ise yine pragmatizme başvuracaktır. Hatta faydacılığını hiç zaman kaybetmeden, 12 Mart'ı izleyen dönemde ortaya koymaktan çekinmeyecektir. Meclis'teki çoğunluğundan faydalanarak ara rejim hükümetlerini kısa sürede kontrolü altına almakla kalmayarak, daha önce de defalarca kez değindiği kısıtlayıcı anayasa değişikliklerini ise büyük ölçüde hayata geçirmeyi başaracaktır. 1973 seçimlerinde AP'nin ikinci olmasının ardından muhalefet tarafına geçen Demirel, CHP-Milli Selamet Partisi (MSP) hükümetini sert bir dille eleştirmekten çekinmeyecektir. Kıbrıs müdahalesi sonrası oluşan havayı lehine çevirmek isteyen Bülent Ecevit'i durdurmak için getireceği çözüm ise Milliyetçi Cephe Hükümetleri olacaktır. Bu noktada Süleyman Demirel'in milliyetçiliğinin ağırlıklı olarak dönemin koşullarına göre ortaya çıkmış bir tavır olduğunu söylemek mümkündür. Hatta koalisyonlar boyunca benimsediği sert ve kutuplaştırıcı söylemi de ortakları Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve MSP'yi hoş tutarak hükümetlerin devamlılığını sağlama çabası olarak değerlendirilebilir. Travmatik iki Milliyetçi Cephe deneyiminin ardından Demirel'in tekrar başbakanlık koltuğuna oturuşu bu defa bir azınlık hükümeti ile olur; üstelik 70'li yılların başında azınlık hükümeti fikrinin dahi anayasaya aykırı olduğunu söylemiş olmasına rağmen. Bu dönemde ekonomiyi değişen küresel sisteme uydurmak için gerekli görülen 24 Ocak Kararları'nın alınmasında ve uygulanmasında önemli rol oynar. Fakat giderek dozu artan siyasi şiddet AP hükümetini zor durumda bırakır ve 12 Eylül 1980'de Demirel yine bir askerî müdahale sonucu başbakanlığa veda eder.